

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 1 - Arde og plog.

Tilleggsspørsmål nr.

Emne:

Oppskr. av: Reidar Sta med litt hjelp fra Johan R. Berg. (83 år)

(adresse): Krokstadøra

Fylke:

Herad:

Bygdelag:

Gard:

G.nr.

B.nr.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

Arde (ein)
 uttale: Al
 med lykk
 L
 min

1. - 6.

SVAR

Både arde og plog er brukt her i bygda. Arden er litt etter litt fortrengt av hestehakken, og brukes nu kun på 1 gård her, og da til potet-hypping. ~~Bildet av denne vedlagt.~~ Arden har kun vært brukt til hypping av potet og for å lage furer (renner - ei) for å sette potetene i. Jorden var da på forhånd pløyet og etterpå charvet eller opphekket med grev. Denne måte har vært brukt så lenge gamle folk vet å berette herom. Arden blev ikke brukt til kornåkrene. Her bruktes så lenge gamle folk vet å berette kun enkle jern- eller ståltinnharver med til dels grev og ride. Her er ingen forskjell på arde og hyppeplog, idet arden kun brukes som ovenfor nevnt. Naonet hyppeplog brukes ikke her på arden.

Det fantes her på gården (Sta qnr. 80) en gl. arde forarbeidet av bare tre - altså en tilformet stokkkaabe, men jernbeslått foran (skjæret). Desuten påspikret noen tykke jernplater bakerst som velte-filer. Riss av denne vedlagt*. Arden var fra omkr. 1875, men bruktes her i omtrent som nevnt ovenfor så sent som i 1930-35. Med arde menes her i bygda et jordreiskap som velter jorden til begge sider. Plog derimot kun til den ene side. Naen andre arde typer

* siste side.

12001

10651

ein skak-
kel. Skak-
lan.

enn de foran neunte kjennes ikke her, heller ikke skjeder av typen fig. 4. Skjeder bruktes i det heletatt ikke til arden, så vidt vites, men tøm *skakkler for en - eller 2 hester. Skakkler (ein) brukes fremdeles for såvel ard - plog - hestehakke og harv. Riss herav følger med navn på delene.

7. Om det er brukt forskjellige typer ardskjær kjennes ikke. Det kan med sikkerhet sies at der ikke har vært brukt et sett arder med forskjellig skjærbredde.

8. Den eldste arden neunt foran og som var en forarbeidet hakubbe hadde noe vridde velt-sider (veltefjåler) og ytterligere forsterket ved de påspikrede tynne jernplater.

Den arden det vedliggjer bildet av har veltefjåler av jern eller stål. Denne var kjøpt hos handelsmann i Hemne omkr. 1895.

*Har ikke fått
tatt i noe bilder.

9. Ordet ard er ikke brukt om ^{noen} harv typer.

10. Ardene hadde ingen regulerende dybdeinnretning - heller ikke som fig. 3 C.

11. Noen ardyper som fig. 5-7 kjennes ikke her. Forøvrig henvises til besvarelsen i pkt. 1-6.

12. Jernarden var kjøpt - se pkt. 8, mens arden av tra var laget såvidt skjønnes av gbr. seto (Anders Amundsen Ståne). Se forøvrig herom ^(på tra) under pkt. 1-6.

13. Nå brukes bare fabrikksmidde ploger.

Den første fabrikkplog kjøpt her var av min far omkr. 1900 - Kvemelandplog. Liden blev det flere og flere som kjøpte fabrikkploger.

Ploger blev arbeidet av smeder i bygda (min beste-far Anders Arntsen Krokstad) og til dels av smeder i Hemne og Orkdal - henholdsvis av Torger Viksöora, Kyrksakerora, og en viss Fergestad i Orkdal. For ploger kjøpt uten bygds (Hemne-Orkdal)

10651

betaltes omkr. kr. 40.-.

14. Plogtypen Fig. 8 kjennes ikke her.
 15. Tønnen kjennet til at plogkoren hadde med sig spade eller øks for å reise velteffjåla for mold.

16. Plogen blev før i tiden (ikke nå i den senere tid) og 17 vellet på motsatt side av velteffjålen under tilbakekjøring. Plogåsen var i dette øiemed foran restillen forsynet med en kort påspikret traklosse, og bakerst på åsen med en lengre traklosse. Nå velles plogen på velteffjålen. Dette er i et hvert fall mest almindelig. Nærmere på disse klosser vites ikke.

18. Det var ønskelig å ha både høyre- og venstre plog på gården, men økonomien hadde vel et ord med i laget her. Noen hadde begge deler, andre kun en venstre - eller høyre plog. På jord med litt helling var det alltid best å få vellet førren nedover. Den største mangel ved de gamle ploger var at de ikke vellet førren godt. Derfor gikk dette bedre når førren velledes nedover. Et jordslykke som hadde sin grense i to mot hinanden møtende hindringer - elv - bekk - berg - gjærde o. l., kunde pløyes bare i en retning i huldende kuring, og da var ^{det} vanskelig å bruke annen plog enn f. eks. venstre plog, eller nevnte hindringer som møttes var i anvendt forhold til nevnte ovenfor, kunde der vanskelig brukes annet enn høyre plog.

19. Dybden av førren kunde være 6 tommer. De som hadde bare 1 hest måtte nok pløye noe grunnere.

Mollfat
(Moldfat - ein)

Dybden reguleres ved å heve eller senke moldfoten. Desuden hadde laggan regulerin til siden for å bestemme bredden på førren. (En ordning

10651

4
i forreste ende av plogåsen. Bredden på forren
benevntes med ordet: beiting. Man beitet med
plozen 8-9 tommer bred för i sin almindelighet.
(På fabrikkplozene er moldfoten erstattet med hjul.)

20. Restill var det alltid også på de gl. plogtyper.

21. Plog med bare restill (ein) som fig. 10 vites ikke
brukt her.

22. För i hiden kjörtes plozen (og föröväg annet jord-
redskap) fra gården til åkreen og omvendt på en
fremre side, nær på vogn.

23. Falkenstensplog eller Jærdsbergplog kjennes ikke
her.

Her var brukt Fergesladplozer og Nitsöörplozer -
se pkt. 13.

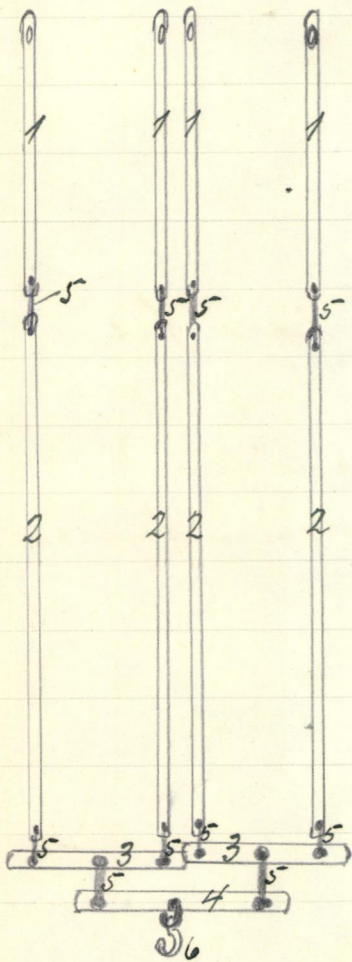
Stasen på plog benevnes plogåsen, og åsen
på en ar for ardåsen (alåsen tykk l).

Se föröväg nedst friske side pkt. 1-6.

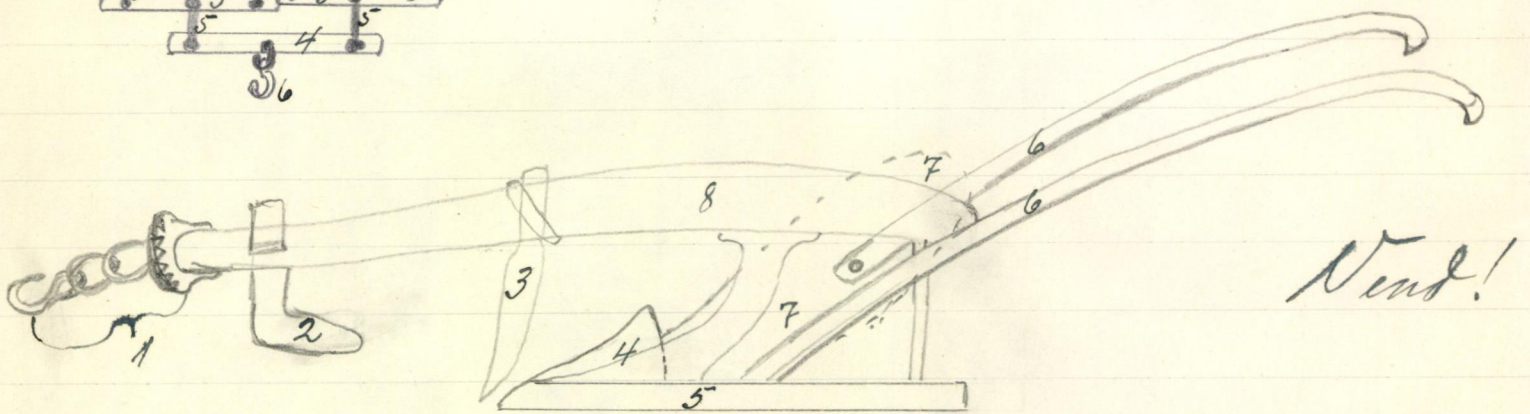
Tomte nr. 1.
 Finelljord.
 17 Reidar Sta.

Riss av skakkler for 2 hester
 (Tuikeit)

som brukes nu og for i tiden for saavel ar som plog.

1. Skam- (skakk-?) skakkel (skakkel)
2. Skakkel (ein). (Skakkel)
3. Blukker (ei)
4. Krokemora (ei)
5. For vier av bjork - nu jern.
- 6 Krokemorkroken som festes til redskopet av jern.

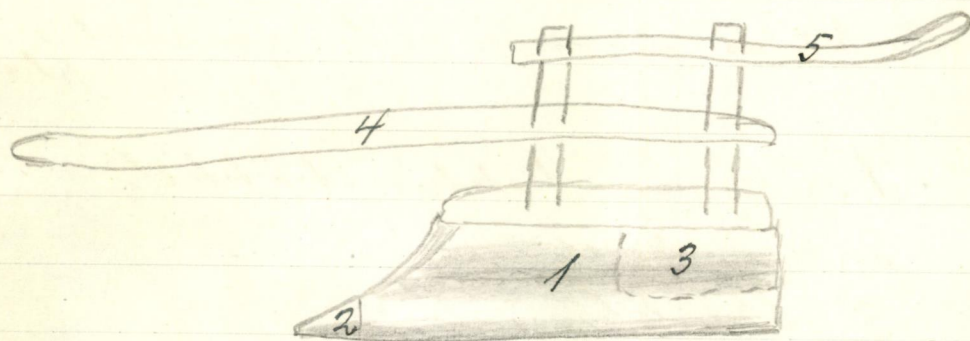
- Plog - högreplog. :
1 :	Foggan (äpen o) (ein)
2 :	Mällfoten - tykk l- (ein)
3 :	Restillen - ein.
4 :	Plogskjaret - eit
5 :	Lasten - ein
6 :	Plogskjæftene - eit

7: Plog fjölen - ei.
 8: Plogåsen.

10651

6

Piss av den på første side omtalte
ard av tre fra Sta (qm. 80) i Snillfjord.

1. Selve arden bestående av bare tre.
2. Jernbestått trespiss
3. Tykke jernplate (på begge sider.)
har vist ikke vært tykkere enn tykke
ovenrørplater.
4. Ardeisen (av tre)
5. Styreskiftet.

Emne nr. 1.

A R D O G P L O G .

1. Er både ard og plog brukt i bygda?
2. Brukes arden fremdeles? Ble den brukt til å arde åkeren med før såingen, og ble den i tilfelle kjørt på kryss og tvers flere ganger? Myldet en ned kornet med arden, eller ble det gjort med grev, rive eller harv?
3. Brukes arden til å slå opp rader når en setter poteter og brukes den som hyppeplog?
Skiller folk i bygda mellom ard og hyppeplog, og hva er i tilfelle forskjellen?
4. Hvordan ser arden ut og hvilken type er brukt? Hvis en sammenlikner fig. 1-3, så er det i alle tre tilfelle i grunnen samme ard, men styret og måten skjekene er festet til arden på er forskjellig. Kjennes disse variantene?
5. Er skjeker av typen fig. 4 brukt på arden av typen fig. 3 ?
6. Fins det navn på de forskjellige deler av arden og skoklene? Hva heter skoklene til ard og plog?
7. Er det brukt forskjellige typer ards kjær (veksne, vangsne)? Hendte det at forskjellige gårder hadde et sett arder hvor skjærbredden var forskjellig?
8. Har arden veltefjøl, ører eller liknende for å gjøre større furer eller for å arbeide bedre?
9. Er ordet ard brukt om enkelte harvtyper?
10. Har dybdegangen kunnet reguleres slik som vist på fig. 3 C ?
11. Er det brukt ardyper som fig. 5-7 eller varianter av disse. Er de bare brukt til å slå opp rader for poteter eller rotfrukter og for hypping. Eller er de brukt til å arde åkeren på kryss og tvers før såingen? Ble de kalt arder? Hadde de ristill (kniv)? Var veltefjølene stillbare, var de av tre eller jern?
12. Ble slike arder laget på gårdene av bygdesmeder eller kjøpt fra et eller annet jernverk eller bruk?

13. Brukes nå bare moderne fabrikksmidde ploger? Kan det fastslås når en gikk over fra hjemmegjorte typer og til de moderne? Ble de eldre ploger laget av smeder i bygda eller kjøpt fra andre steder? Husker folk hva de betalte for de gamle plogene?

shakkle isolert for skjeker.

14. Blant de mest kjente eldre ploger står fig. 8. Er denne brukt i bygda? Har den hatt noe særskilt navn som norsk-plog, grindplog etc. ? Det er viktig å få opplysning om veltefjela har vært flat eller vridd, om den var helt av tre, av tre med jernbeslag, eller helt av jern. Dessuten om ~~salen~~ (ila, aurskida, løsten) var av tre eller jern.

15. Hadde plogkaren med en øks eller spade for å renske veltefjela for mold? Ble spaden eller øksa festet til plogåsen på en eller annen måte? Hva kaltes spaden og hvordan var den laget?

16. Veltet en plogen til den side som veltefjela er, eller på den motsatte side når en kjørte tilbake?

17. Var det slått en kloss på åsen for å løfte plogen fra jorda når en kjørte tilbake? Hva kaltes den (f.eks skithel s. fig. 9 o) ?

18. Var det vanlig at en hadde både en høyre og en venstre-plog på gårdene? Hvorfor?

19. Hvor dypt pløyde en med slike ploger? Hvordan regulerte en dybdegangen? Fanns det en stillbar slepsko eller et hjul foran? Hva kaltes det?

20. Var det alltid en ristill på disse ploger? *Ja*

21. Har en brukt en plog som bare besto av en ristill festet til et plogskjelett til å ta det loddrette snitt i jorda før en pløyde (se fig. 10) ?

22. Har en hatt en egen slede eller annen innretning til å kjøre plogen ^{hått} en drog hjemmefra?

23. En plog som har hatt en del utbredelse er kjent under navn av Falkensteinplogen fig. 12. Er slike brukt, muligens under navn av Jarlsbergploger? *Nei*
Hvordan var veltefjela? Av tre, av tre med jernbeslag, eller helt av jern?

Ellers er det brukt en rekke varianter av disse plogene. Vi er takknemmelig for alle opplysninger, og for riss og fotografier av de typer som er brukt. Det er også av viktighet å få alle navn som er brukt i bygda både på plogtypene og på de enkelte deler av plogene.

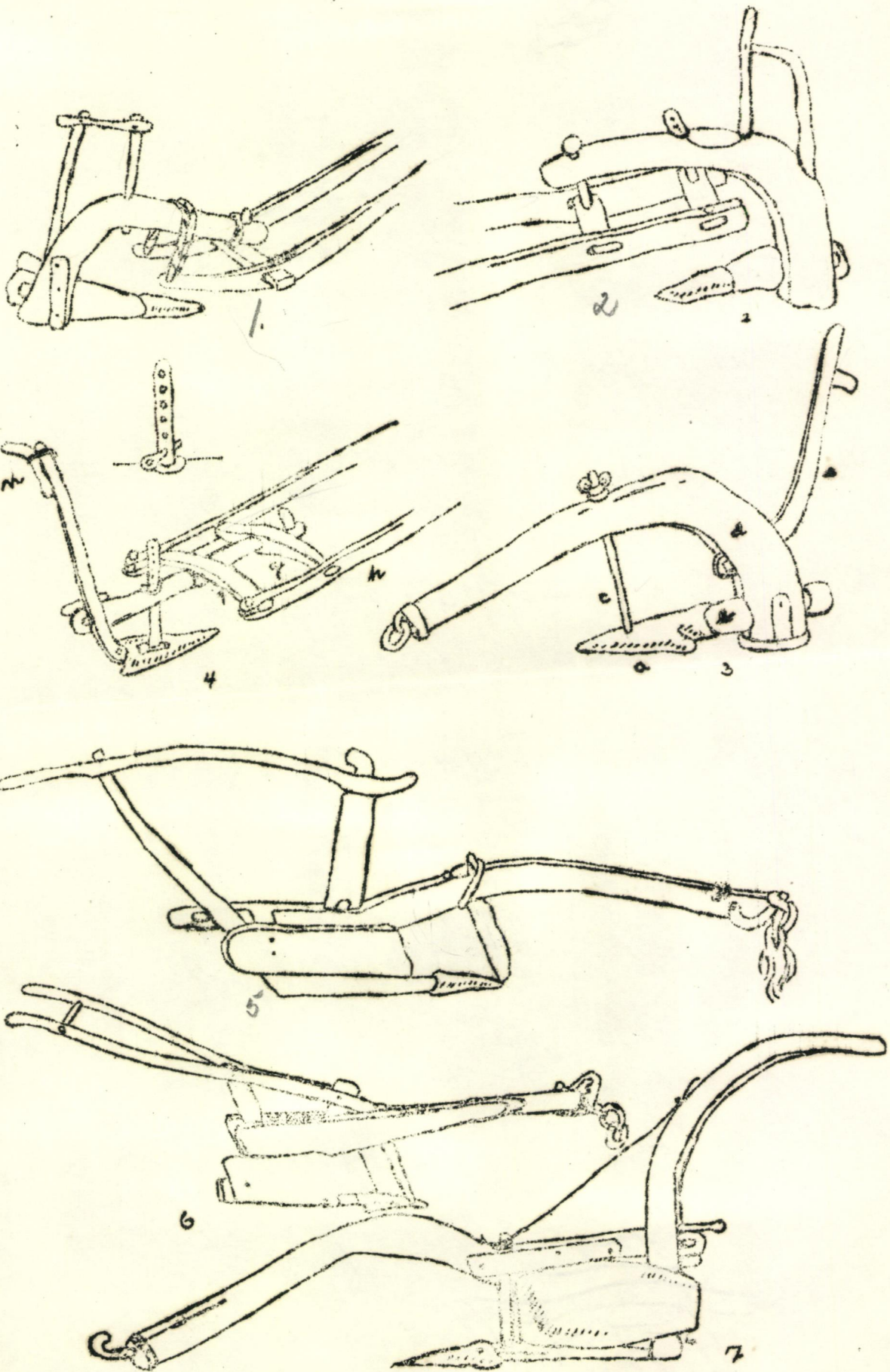
I de fleste bygder brukes ordet plog om det redskapet som velter jorden til en side. Men det fins også bygder hvor en bruker navnet ard om denne typen, og det fins bygder hvor en f.eks sier ardåsen om plogåsen. Det er viktig å få opplysning om slike forhold for at vi kan få fastslått utbredelsen av fenomenene.

Hvordan uttales ordet ard (ar, ard, al med tykk l, etc) ? Og plog (plog, plau etc.) ? Er ordet ard hankjønn i bygdemålet?

--- o o o ---

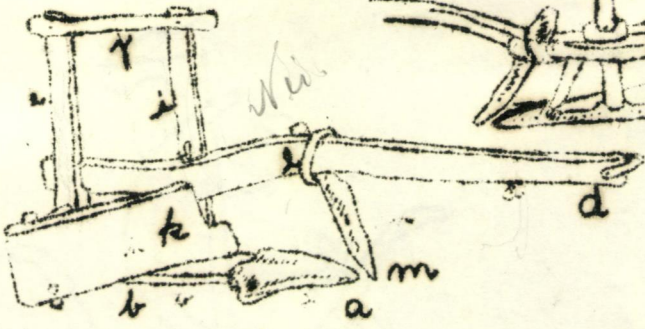
Bygdøy i februar 1948.

*Langslettplog
Viktor-
(Liljedal)*

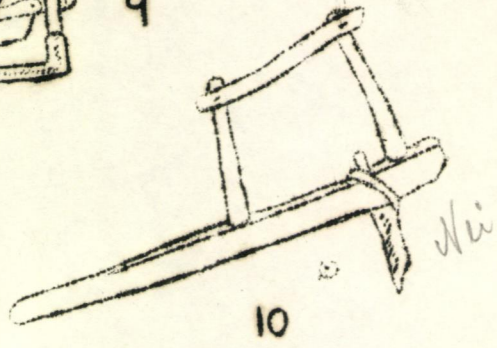
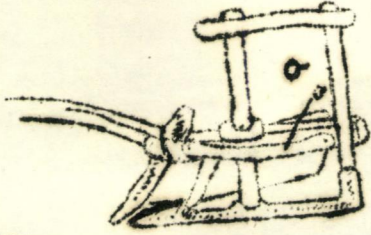

10651

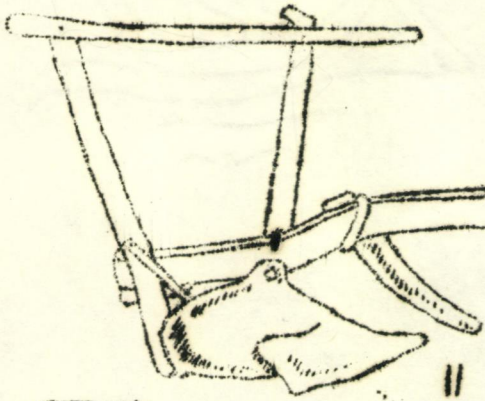
8

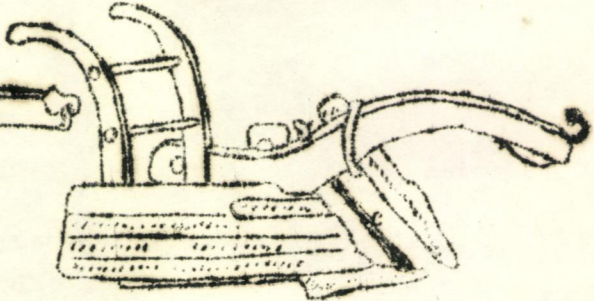
9

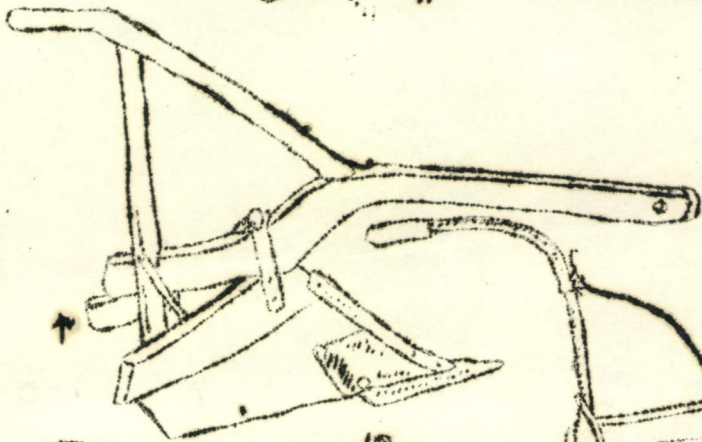
10

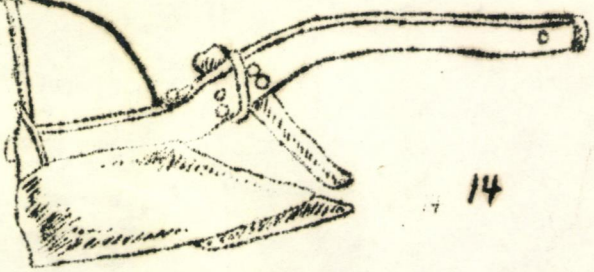
11

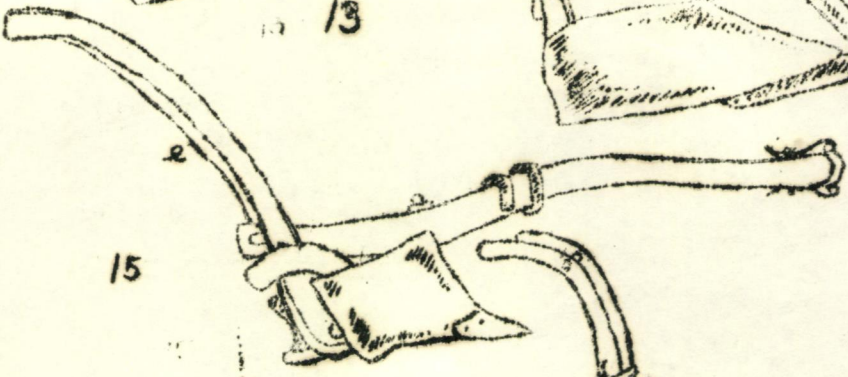
12

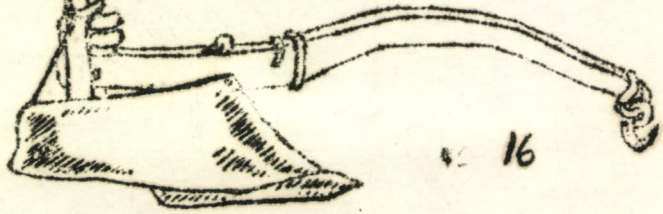
13

14

15

16